

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ

Спеціальність «Публічне управління та адміністрування»

КРАВЕЦЬ Ю.М.

Науковий керівник

д.е.н., професор

ШКІЛЬНЯК М.М.

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ	
1.1. Зміст і значення лісових ресурсів у розвитку регіону.....	5
1.2. Забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону як об’єктивна необхідність.....	11
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЧИННОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ДОСЛІДЖУВАНОВОГО РЕГІОНУ	
2.1. Аналіз організаційно-функціональних основ забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону	18
2.2. Оцінка інструментів забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону.....	23
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ДОСЛІДЖУВАНОВОГО РЕГІОНУ.....	33
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42
ДОДАТКИ.....	50

Вступ

Актуальність проблеми. Елементом природоресурсного потенціалу регіону, який дозволяє досягти економічного розвитку регіону, забезпечити потреби його жителів, є потенціал лісових ресурсів.

Лісові ресурси регіону утворюють його лісогосподарський комплекс, який має подвійне завдання: навантаження, зокрема, забезпечити:

- збереження і відтворення лісів і лісових земель регіону;
- можливість здійснення виробничо-господарської діяльності з метою виробництва продукції і надання послуг.

Необхідність виконання цих завдань об'єднується в рамках реалізації процесу ефективного використання лісових ресурсів регіону.

Аналіз останніх досліджень та наукових праць. Різним аспектам (інституційним, організаційно-правовим, адміністративним, економічним та ін.) питань захисту довкілля й раціонального використання природних, в тому числі, лісових ресурсів, на рівні регіонів присвячені наукові доробки таких теоретиків і практиків як: Ю. Батир, О. Гулак, О. Дзюбенко, В. Дикань, О. Заїчко, О. Кравець, Н. Кривокульська, Є. Мішенін, В. Печуляк, О. Хорошко, М. Шкільняк, І. Ярова, Gilmour D. та інших. Поряд із цим, особливості регіонального лісоресурсного потенціалу, важливість оновлення організаційних підходів до ефективного використання ресурсів лісу, значимість використання дієвого інструментарію для управління й регулювання лісовими ресурсами актуалізують тему кваліфікаційної роботи, визначають постановку її мети і завдання: навантаження.

Метою кваліфікаційної роботи є розвиток теоретичних засад і формування пропозицій щодо удосконалення механізму забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону.

Завданнями кваліфікаційної роботи є:

- розкрити зміст і значення лісових ресурсів у розвитку регіону;
- довести, що забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону є об'єктивно необхідним;

- здійснити аналіз організаційно-функціональних основ забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону;
- провести оцінку інструментів забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону;
- визначити вектори вдосконалення механізму забезпечення ефективного використання лісових ресурсів досліджуваного регіону.

Об'єктом випускної кваліфікаційної роботи є процес забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону.

Предметом випускної кваліфікаційної роботи є теоретичні і практичні питання вдосконалення механізму забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ

1.1. Зміст і значення лісових ресурсів у розвитку регіону

Питання значення лісових ресурсів регіону тісно пов'язане з поняттями «регіон» і «лісові ресурси».

Звертаючись до різних визначень і класифікацій регіонів, ми погоджуємось із позицією авторів наукової праці [3], у відповідності до якої «найприйнятнішою вважається класифікація, побудована за такими ознаками, як рівень економічного розвитку, наявний стан фінансів, соціальне та природне середовище, географічні та природні характеристики» [3] (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Поділ регіонів за класифікаційними ознаками

№ з/п	Класифікаційні ознаки
1	2
1	Перша класифікаційна ознака – рівень економічного розвитку – обумовлює поділ регіонів на високорозвинені регіони; регіони, що формуються та розвиваються; слаборозвинені регіони.
2	Друга класифікаційна ознака – наявний стан фінансів, соціального та природного середовища – конкретизується через такі показники: розвиненість ринкових відносин; кризовий стан у певній сфері господарства регіону; депресія усього господарського комплексу, окремих галузей чи сфер життя населення.
3	Третя класифікаційна ознака – географічні та природні особливості – обумовлює поділ регіонів на традиційно відсталі; депресивні; традиційно розвинені (індустріальні, індустріально-аграрні, аграрні, сировинні); регіони, що мають ресурси загальнодержавного значення або програмно розвиваються.
Загальний висновок: Незалежно від різноманітності видів регіонів та їх класифікації, усі названі підсистеми у своєму розвитку повинні підпорядковуватися єдиній меті – задоволенню матеріальних і духовних потреб населення регіону за збереження природного середовища	

Примітка. Сформовано на основі [3, С. 15]

Лісові ресурси є елементом природо-ресурсного потенціалу регіону, який, своєю чергою, є чинником як внутрішнього, так і зовнішнього регіонального розвитку (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Природо-ресурсний потенціал регіону як чинник його розвитку

№ з/п	Чинники
1	2
1	До найважливіших зовнішніх чинників можна віднести: – політично-правові (під прицілом знаходяться програми, які намагається реалізовувати в життя держава у сфері діяльності регіонів, які зміни в законодавстві і правовому регулюванні можливі в результаті прийняття нових законів і норм); – соціально-економічні (рівень розвитку соціальної інфраструктури, що задовольняє потреби населення в освіті, охороні здоров'я, сфері послуг та житлово-комунальному обслуговуванні; стан навколишнього середовища і природоохоронна діяльність; санітарно-гігієнічні умови праці); – технологічні (аналіз технологічних чинників дає змогу своєчасно побачити ті можливості, які розвиток науки та техніки відкриває для вдосконалення якості продукції, що випускається у регіоні); – природні (умови середовища (клімат, рельєф) та забезпеченість території природними ресурсами, якість компонентів природного середовища регіону). Природні ресурси є важливою передумовою для стратегічного планування розвитку регіону, але в сучасних умовах це не є визначальним. Часто вигідне географічне розміщення, а особливо наявність достатньої кількості кваліфікованої робочої сили, є більш важливим для економічного зростання, ніж наявність тих чи тих корисних копалин; – історично сформовані системи розміщення продуктивних сил та ін. <i>Отже, природні, в тому числі, лісові ресурси, разом з іншими зовнішніми чинниками уможливають побудову мережеских зв'язків та створення чіткого уявлення про вплив зовнішнього середовища на становище регіону, формування та використання його переваг і недоліків, про їхній вплив на задоволення потреб населення та його технологічний стан, що у цілому можуть вплинути на соціально-економічний розвиток регіону</i>
2	До найважливіших внутрішніх чинників регіонального розвитку можна віднести: – міжнародну економічну діяльність. Участь регіонів у процесах міжнародного економічного співробітництва веде до зростання рівня конкурентоспроможності продукції та послуг, що випускається, прискорення техніко-технологічного переозброєння виробничих процесів за рахунок залучення іноземних інвестицій, поповнення валютних ресурсів підприємств регіону за рахунок експорту товарів; – економічний потенціал регіонального розвитку, який оцінюється за обсягами, структурою, рівнем використання, ступенем зношеності основних фондів, розгалуженістю виробничої бази, часткою наукоємних інвестиційно спроможних галузей і підприємств, здатних до реалізації інноваційної моделі економічного зростання, кваліфікацією трудових ресурсів, потужністю, технічним станом та щільністю інженерно-транспортної інфраструктури регіону; – ступінь розвитку різних рівнів суспільства; – соціальні умови існування суспільства; – технологічний розвиток; – інноваційний; – інвестиційний; – природно-ресурсний потенціал, який характеризується станом і прогностичними оцінками земельних, водних, лісових, мінерально-сировинних, оздоровчих і рекреаційних ресурсів та станом природного середовища;

Продовження табл. 1.2	
1	2
	– трудовий потенціал регіону, оцінка якого включає визначення існуючої та прогнозованої кількості та вікової структури трудових ресурсів, їх кваліфікації, зайнятості та стану на ринку праці (кількість безробітних та рівень безробіття, у тому числі визначені за методологією Міжнародної організації праці); – туристичний потенціал, який оцінюється за наявністю, кількісною та якісною характеристикою історико-культурних (історична спадщина), природно-кліматичних та медико-санітарних умов, лікувально-оздоровчих, рекреаційних ресурсів, розвитком туристичної інфраструктури та ін. <i>Отже, природні, в тому числі, лісові ресурси, разом з іншими внутрішніми чинниками розвитку регіону, мають ресурсний і регуляційний характер. Ресурсна складова визначає потенціал регіону відносно наявних у нього ресурсів і, відповідно, можливий ступінь розвитку. Регуляційна визначає можливість впливу на розвиток регіону з погляду управління.</i>

Примітка. Взято із джерела [15]

Природні, в тому числі, лісові ресурси, разом з іншими внутрішніми чинниками розвитку регіону, мають ресурсний і регулятивний характер.

На ресурсну характеристику лісових ресурсів вказує показник лісистості території (рис. 1.1). Так, «лісистість України становить 15,9%. Незважаючи на невелику лісистість території, Україна займає у Європі 9-те місце за площею лісів та 6-те місце за запасами деревини. Лісорослинні умови в Україні неоднорідні, тому ліси по території держави розміщені нерівномірно. Лісистість варіює від 3,7% в Запорізькій до 51,4% в Закарпатській областях» [6-7].

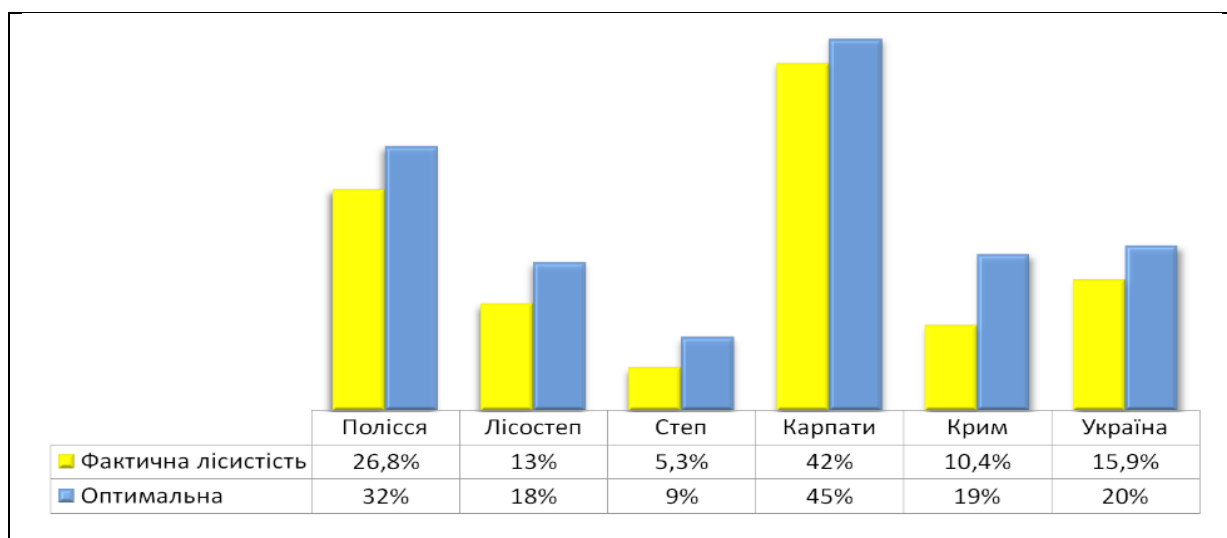

Рис. 1.1. Лісистість території України

Примітка. Сформовано за [35]

«У віковій структурі переважають середньовікові насадження, частка стиглих та перестиглих насаджень 18,7%. Середній вік лісів становить понад 60 років, відбувається поступове старіння лісів, що призводить до погіршення їх санітарного стану» [35] (рис. 1.2).

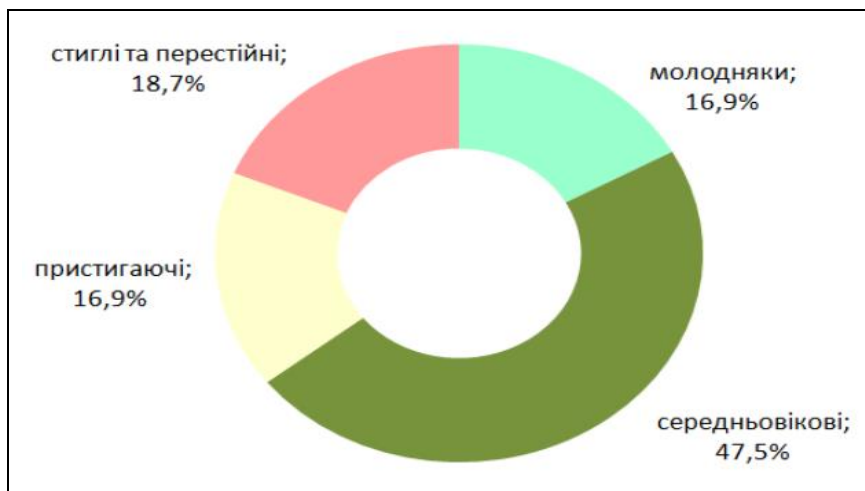

Рис. 1.2. Вікова структура лісів України

Примітка. Сформовано за [35]

Регулятивна характеристика лісових ресурсів відображається через показник розподілу «загальної площі земель лісового фонду України за відомчою підпорядкованістю» [39] (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Розподіл загальної площі земель лісового фонду України за відомчою підпорядкованістю

Примітка. Сформовано на основі джерела [39]

Значення лісових ресурсів регіону пов'язане з виконанням цими ресурсами множини функцій (рис. 1.4).

Функції лісових ресурсів	1. Економічна, пов'язана з використанням і відтворенням сировинних ресурсів лісу. 2. Екологічна, в якій включаються середовищерегулюючий (захисний, охоронний, перетворюючий) вплив лісових насаджень на різні компоненти навколишнього середовища (грунт, воду, повітря і клімат). 3. Соціальна, що включає здатність лісу до надання рекреаційних, санітарно-гігієнічних, культурно-естетичних, оздоровчих й інших послуг населенню.
--------------------------	---

Рис. 1.4. Функції лісових ресурсів

Примітка. Сформовано на основі джерела [25]

Таке функціональне навантаження лісових ресурсів дозволяє розглядати їх як багатоцільову систему, що має певні властивості (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Класифікація функцій лісових ресурсів в системі сталого просторового розвитку лісового господарства

Примітка. Сформовано на основі джерел [25; 37]

Цінність лісових ресурсів, їх важливе функціональне навантаження обумовлюють необхідність забезпечення їх ефективного використання.

1.2. Забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону як об'єктивна необхідність

Забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону як об'єктивну необхідність обумовлює багато причин.

«Лісопродукція хвойних та листяних порід використовується в різних сферах народного господарства. За призначенням її поділяють на чотири групи:

- для розпилювання (виготовлення пиломатеріалів, шпал для залізничних шляхів та ін.);
- для луцення (виробництво шпону і фанери);
- для виготовлення целюлози (деревної маси), деревостружкових та інших видів плит;
- для застосування у круглому вигляді (елементи мостів, радіо, суднобудування, лінії зв'язку та електропередач, будівництво)» [36].

Процес використання лісових ресурсів для задоволення потреб суспільства і виробництва пов'язаний з такими існуючими особливостями цих ресурсів (рис. 1.6).

Особливості лісових ресурсів	Порівняно з іншими європейськими країнами Україна відзначається: - низьким та середнім рівнем лісистості; - істотними відмінностями лісо рослинних умов, методів ведення лісового господарства, використання лісових ресурсів і корисних властивостей лісу у різних природних зонах (полісся, лісостеп, степ, Українські Карпати та гірський Крим); - переважно екологічним значенням лісів, половина з яких має обмежений режим використання; - великою часткою лісів, включених до складу територій природно-заповідного фонду (13,7 %), що має стійку тенденцію до збільшення; - багатовідомчою структурою використання лісів (для ведення лісового господарства ліси надано в постійне користування підприємствам, установам та організаціям, що належать до сфери управління різних міністерств та інших органів виконавчої влади); - наявністю значної площі лісів, що зростають на радіоактивно забруднених землях
------------------------------	--

Рис. 1.6. Особливості лісових ресурсів і процесу поводження з ними

Примітка. Сформовано на основі джерела [25]

Використання лісових ресурсів поділяється на загальне і спеціальне (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Використання лісових ресурсів

№ з/п	Використання лісових ресурсів
1	2
1	Загальне використання лісових ресурсів. Громадянам гарантується право загального використання лісових ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком певних обмежень, передбачених законодавством України. Лісовим кодексом України передбачається право громадян вільно перебувати, а також безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо, в лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності. Органами виконавчої влади можуть встановлюватися максимальні норми безоплатного збору дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо.
2	Обмеження загального використання лісових ресурсів. Обмеження, передбачені законодавством України, щодо загального використання лісових ресурсів можуть встановлюватися в кількох випадках: Обмеження, встановлені Лісовим кодексом України щодо лісів приватної власності. Так, для здійснення права загального використання лісових ресурсів необхідно отримати згоду власника. Проте, законодавством не встановлено форми, в якій має надаватися така згода. Таким чином, в доктрині екологічного права найбільш прийнятною формою вищезгаданого дозволу вважається договір, що укладається між власником лісу та органом місцевого самоврядування стосовно режиму загального лісокористування та обмежень, які на таке користування накладаються. Обмеження, що накладаються стосовно об'єктів природно-заповідного фонду України та об'єктів, що мають особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську, а також історико-культурну цінність. Такі обмеження, крім передбачених законодавством, можуть також встановлюватися положеннями про конкретні території чи об'єкти природно-заповідного фонду.
3	Спеціальне використання лісових ресурсів. Залежно від мети використання, законодавство передбачає такі основні види спеціального використання лісових ресурсів: 1) заготівля деревини; 2) заготівля другорядних лісових матеріалів; 3) побічні лісові користування; 4) використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт. Перелік видів використання, передбачених Лісовим кодексом України, не є вичерпним, нормативно-правовими актами можуть встановлюватися інші види спеціального користування лісовими ресурсами. Спеціальне використання лісових ресурсів здійснюється в межах лісових ділянок, виділених для цієї мети, без надання земельних ділянок

Примітка. Сформовано на основі [4]

Такий стан лісових ресурсів ставить питання активізуючої ролі держави у забезпеченні їх ефективного використання на різних рівнях, різними лісокористувачами та з використанням множинного інструментарію, напрацьованого різними країнами.

Напрями розвитку лісової політики ілюструє рис.1.7.

На продовження рис. 1.7, зазначимо, що необхідність забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону повинна бути закладена у стратегічному управлінні регіональним розвитком.

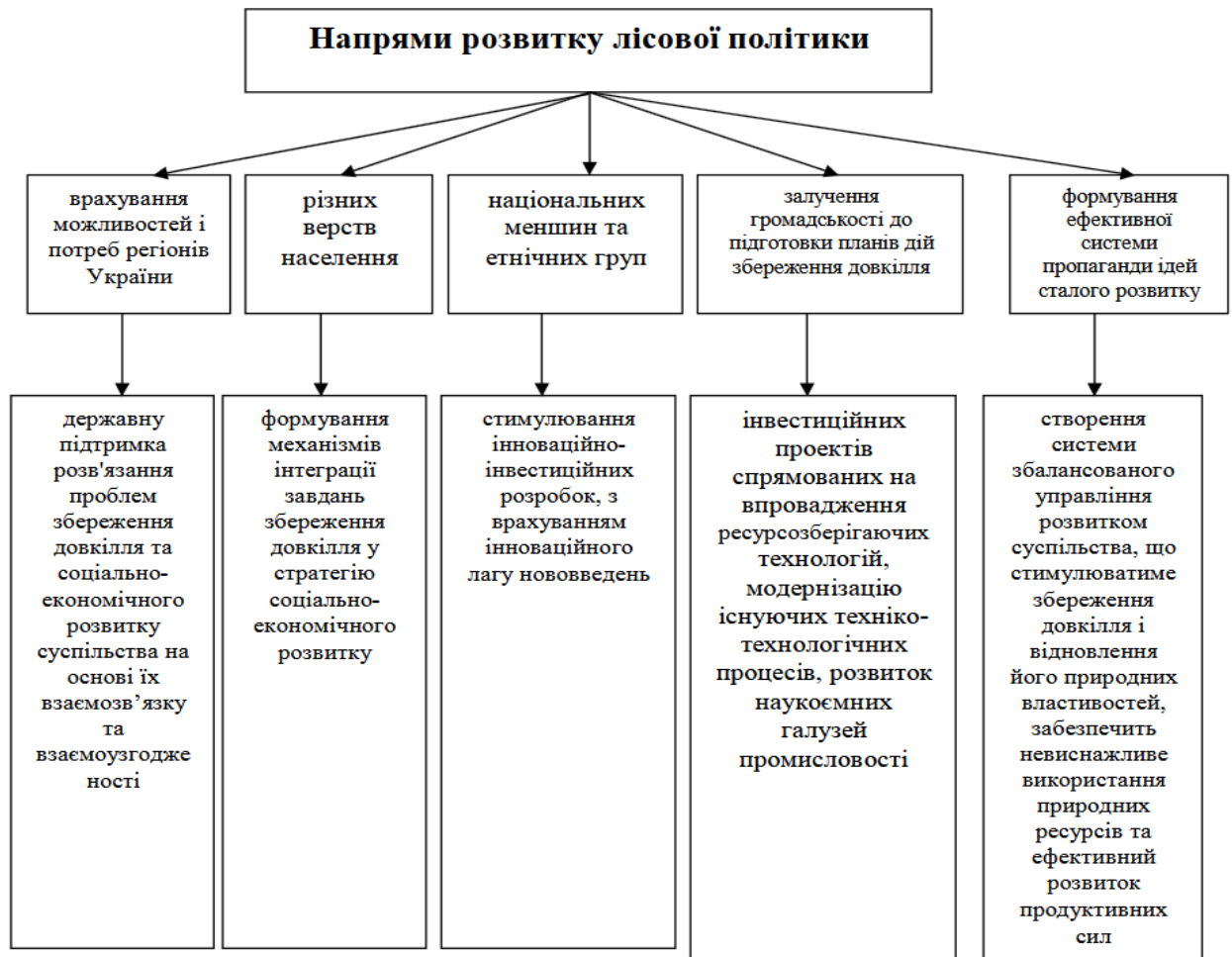

Рис.1.7. Класифікаційні напрями стратегії розвитку лісової політики

Примітка. Сформовано за [18]

Ефективне використання лісових ресурсів регіону вимагає використання для цього відповідного механізму, аналіз якого ми здійснимо у розділі 2 роботи.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЧИННОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ДОСЛІДЖУВАНОВОГО РЕГІОНУ

2.1. Аналіз організаційно-функціональних основ забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону

Досліджуваним регіоном є Хмельницька область.

Забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону здійснюється через управлінський і регулюючий впливи, які охоплюють наступне (рис. 2.1).

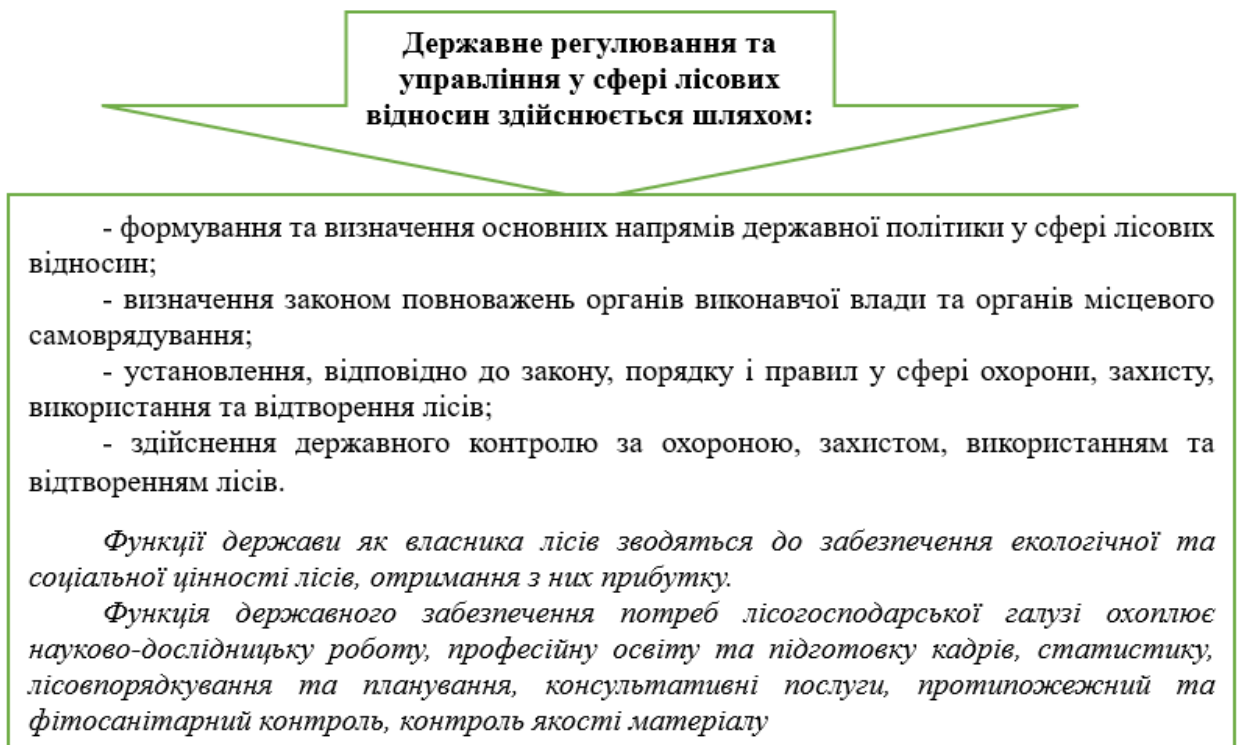

Рис. 2.1. Шляхи державного регулювання й управління у сфері лісових відносин

Примітка. Сформовано на основі [5; 24; 27]

«Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля

та природних ресурсів і який реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства» [30].

Організаційно-функціональні трансформації щодо управління лісовими ресурсами в Україні й її регіонах ілюструє рис. 2.2.

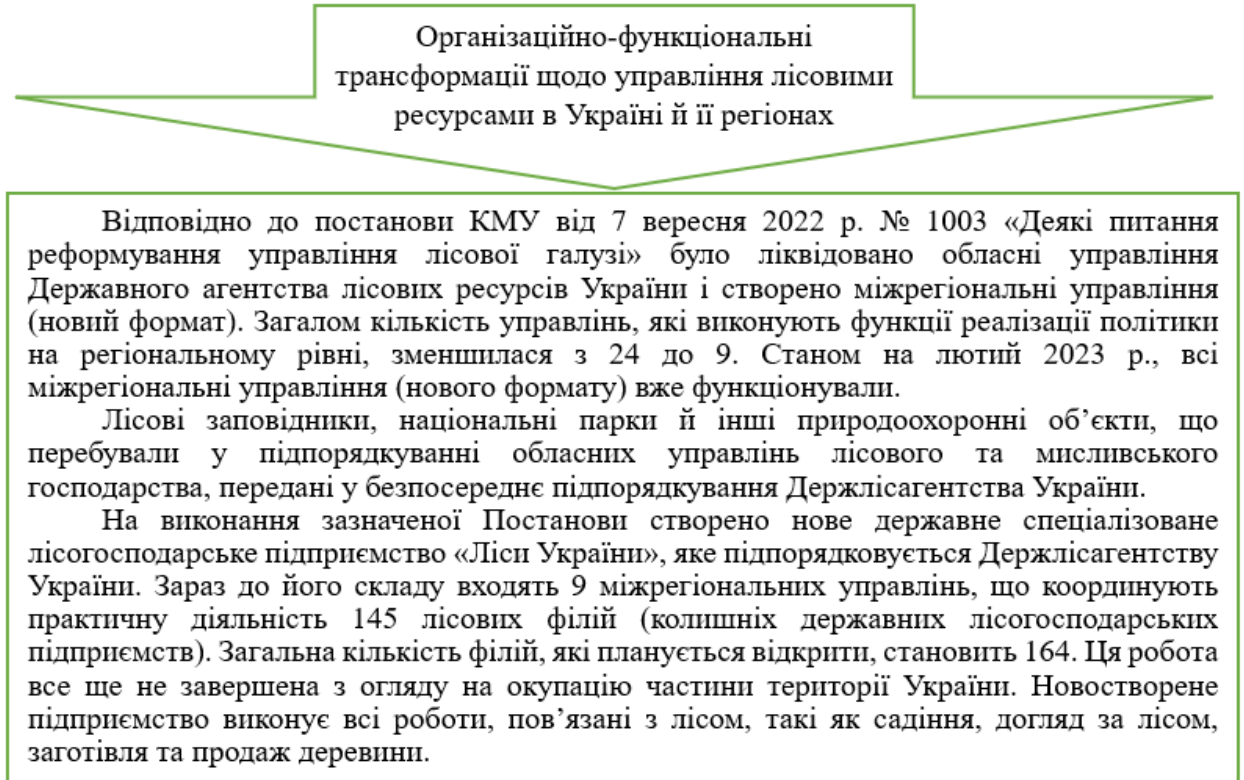

Рис. 2.2. Організаційно-функціональні трансформації щодо управління лісовими ресурсами в Україні й її регіонах

Примітка. Сформовано на основі [28; 47]

За функціональною ознакою державні організації, які визначають державну політику у сфері лісових відносин, поділяються на такі типи (рис. 2.3).

Суб'єктом, який організаційно і функціонально (поряд з іншими суб'єктами) представляє систему екологічного управління на регіональному рівні, є Департамент природних ресурсів та екології Хмельницької ОВА (Департамент).

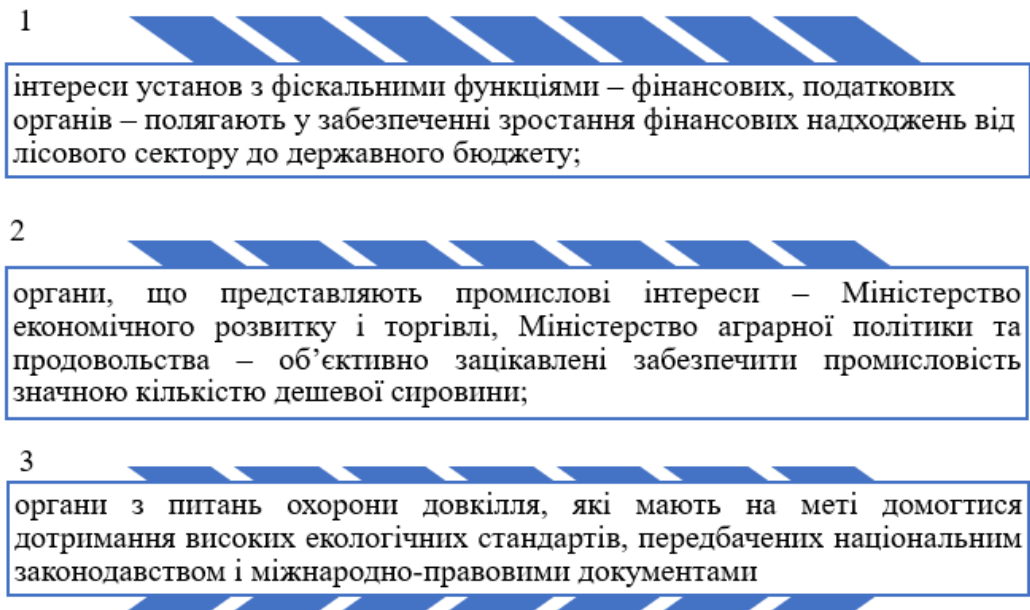

Рис. 2.3. Основні типи державних структур, які визначають державну політику у сфері лісових відносин, що уособлюють різноманіття їх інтересів стосовно лісів

Примітка. Сформовано на основі джерел [5; 27]

Організаційно-функціональні основи для захисту довкілля, забезпечення ефективного використання ресурсів регіону, в тому числі, лісових, формуються в процесі управління Департаментом.

Функціональне навантаження Департаменту визначає специфіку побудови його організаційної структури. Остання є системною множиною організаційних підсистем, кожна з яких виконує свої функції.

Організаційно-функціональні основи Департаменту утворюють базис як для управління Департаментом, так і для управління природоохоронною і природоресурсовою діяльністю в регіоні.

Організаційно-функціональний базис передбачає поетапне здійснення функцій через: „організаційну” (регламентування і впорядкування робіт тощо); „комунікаційну” (побудова комунікацій з контактними аудиторіями тощо); „кадрову” (формування штатну працівників певної кількості і якості тощо); „матеріально-технічну” (ресурсний супровід діяльності та ін.) підсистеми і

підсистему „оргкультури” (морально-психологічний клімат в колективі тощо) (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Організаційно-функціональні підсистеми, які забезпечують діяльність
Департаменту природних ресурсів та екології Хмельницької ОВА**

№ з/п	Назва підсистеми	Завдання в рамках організаційної підсистеми
1	2	3
1	Організаційна	- створення організаційної структури; - встановлення субординаційних, координаційних і реординаційних зв'язків; - організаційні регламентування, нормування й інструктування; - розподіл завдань між рівнями і ланками управління; - делегування повноважень і відповідальності командам виконавців (або окремим виконавцям) різних рівнів, чим забезпечується наближення засобів розв'язання проблем до місць їх виникнення, створюються можливості щодо вибору найбільш - раціональної форми реалізації ініціатив у залежності від специфіки вирішуваних проблемних питань; - оцінка діяльності територіального органу екологічного управління та роботи його працівників тощо
2	Функціональна	- організаційна структура управління характеризує відносини ланок і рівнів управління та організаційних зв'язків між ними, які є відображенням взаємодії і координації елементів усередині Департаменту як системи. В основу взаємодії і координації покладено цілі і завдання Департаменту, які реалізуються через функції. У порівнянні з організаційною структурою функції є первинними, визначальними, оскільки визначають потребу задіяння тих чи інших елементів як системи і її архітектуру. Взаємозв'язок функціональної і організаційної структур зумовлює те, що вони постають єдиним цілим, тобто організаційно-функціональною структурою, побудованою за принципом розподілу функцій за вертикаллю і горизонталлю;
3	Комунікаційна	- забезпечення дієвого взаємозв'язку між рівнями і ланками управління територіальним органом екологічного управління; - налагодження комунікативної взаємодії Департаменту і його службовців із споживачами послуг;
4	Кадрова	- удосконалення систем формування, аналізу, розвитку кадрового потенціалу територіального органу екологічного управління; - мотивація і стимулювання роботи службовців Департаменту тощо;
5	Матеріально-технічна	- створення необхідної матеріально-технічної бази для здійснення діяльності Департаменту;
6	Організаційної культури	- формування іміджу територіального органу екологічного управління; - створення належного морально-психологічного клімату у колективі працівників; - підвищення довіри з боку стейкхолдерів тощо.

Примітка. Сформовано автором самостійно

Організаційним регламентом – Положенням про Департамент природних ресурсів та екології Хмельницької ОВА визначено організаційні (підзвітність і підпорядкування), структурні й інституційні питання діяльності цього Департаменту. Їх ілюструє рис. 2.4.

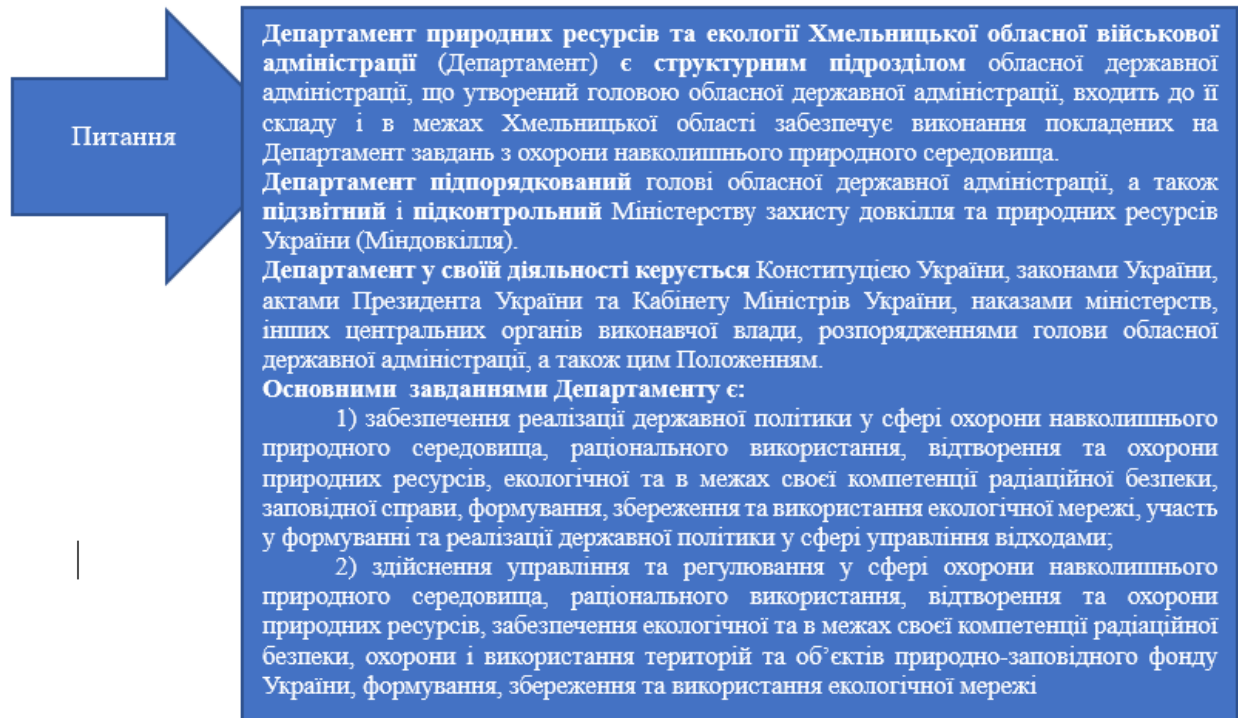

Рис. 2.4. Питання, визначені організаційним регламентом – Положенням про Департамент

Примітка. Сформовано за інформацією територіального органу екологічного управління

Структура Департаменту представлена на рис. 2.5.

Структура Департаменту природних ресурсів та екології Хмельницької ОВА		
1	Директор Департаменту	
2	Заступник директора – начальник управління захисту довкілля, оцінки впливу на довкілля, використання природних ресурсів	КЛІПАЦЬКА Ірина Анатоліївна
3	Начальник управління економіки природокористування, планування роботи, заповідної справи, зв'язків з громадськістю моніторингу та поводження з відходами	ПАВЛОВА Христина Григорівна
4	Начальник відділу захисту довкілля та використання природних ресурсів	ШЕВЧУК Віталій Олександрович
5	Начальник відділу оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки	ОЛЕХ Марина Сергіївна
6	Начальник відділу економіки природокористування, планування роботи та поводження з відходами	БОЯРЧУК Оксана Сергіївна
7	Начальник відділу заповідної справи та зв'язків з громадськістю	ВОЙТИШИНА Вікторія Володимирівна

Рис. 2.5. Структура Департаменту природних ресурсів та екології Хмельницької ОВА

Примітка. Сформовано за інформацією територіального органу екологічного управління

Організаційно-функціональну основу для ефективного використання лісових ресурсів регіону також утворюють лісозаготівельні бізнес-структури, які в лісовому комплексі формують переважну більшість.

«Класифікація лісокористувачів за типами важлива з точки зору формування напрямків гнучкої лісової політики, яка, як показує практика різних країн, повинна бути диференційована по відношенню до різних типів лісокористувачів» [18].

Лісові, а також не лісові землі сільськогосподарського призначення лісових підприємств Хмельницького регіону сфери діяльності Держлісагентства України ілюструють табл. 2.2-2.3.

Таблиця 2.2

Лісові землі лісових підприємств Хмельницького регіону сфери діяльності Держлісагентства України

№ п/п	Постійні лісокористувачі, власники лісів, інші землекористувачі, у користуванні яких є лісові ділянки, землі запасу	Загальна площа, га	Лісові землі, тис. га						усього лісових земель
			вкриті лісовою рослинністю		не вкриті лісовою рослинністю				
			усього	із них лісові культури	незімкнуті лісові культури	зруби	галявини, біополяни	лісові дороги, просіки, розриви	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I. Землі лісогосподарського призначення									
1.	Лісогосподарські підприємства сфери діяльності Держлісагентства України	199,4173	182,7785	94,2571	4,8519	2,1157	0,9048	2,4418	191,7562
II. Землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення									
1.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
III. Землі іншого призначення									
1.	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Примітка. Сформовано на основі [12]

Таблиця 2.3

Інформація щодо не лісових земель сільськогосподарського призначення лісових підприємств Хмельницького регіону сфери діяльності Держлісагентства України

№ п/п	Постійні лісокористувачі, власники лісів	Рілля	Сінокоси	Пасовища	Піски	Болота	Води	Яри, схили, кар'єри	Інші нелісові землі	Загальна площа нелісових земель, га
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Лісогосподарські підприємства сфери діяльності Держлісагентства України	439,2	414,8	36,9	-	1558,2	538,6	850,2	2456	6293,9

Примітка. Сформовано на основі [12]

Організаційно-функціональні основи забезпечення використання лісових ресурсів регіону разом з іншими елементами системи використання лісових ресурсів регіону (використовуваними для цього інструментами тощо) визначають ефективність такого використання лісів.

Поряд із цим, домінуючу роль у забезпеченні ефективного використання лісових ресурсів регіону відіграє держава. Саме вона визначає інструментарій, який дозволяє домогтися відповідного розвитку властивостей лісів (бажано, гармонійного еколого-економічного й соціального розвитку).

2.2. Оцінка інструментів забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону

Інструментарій забезпечення ефективного використання лісових ресурсів Хмельницького регіону різноманітний. Він використовується для лісовідновлення і лісорозведення, стандартизації діяльності лісокористувачів, «отримання статистично обґрунтованої інформації про кількісні та якісні показники стану і динаміки лісів держави, їх ресурсного потенціалу для потреб державного управління, стратегічного планування ведення лісового господарства, державного лісового кадастру, моніторингу довкілля, міжнародної звітності про ліси» [35] тощо.

Інструментом забезпечення ефективного використання лісових ресурсів Хмельницького регіону є проведення рубок головного користування (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Інформаційні дані щодо проведення рубок головного користування у Хмельницькому регіоні у 2023 році

Назва лісокористувачів	Категорія лісів*	Усього, тис. м ³	У тому числі за господарствами (ліквідна деревина, тис. м ³)					
			хвойні		твердолистяні		м'яколистяні	
			площа, га**	запас, м ³	площа, га**	запас, м ³	площа, га**	запас, м ³
1	2	3	4	5	6	7	8	9
філія «Ізяславське лісове господарство»	-	84,431	98,8	34,8	35,2	11,831	12,0	37,8
філія «Кам'янець-Подільське лісове господарство»	-	22,067	-	-	64,4	21,165	3,3	0,902
філія «Летичівське лісове господарство»	-	16,701	2,7	0,807	46,1	15,894	-	-
філія «Славутське лісове господарство»	-	39,1	1,7	26,1	23,6	5,9	32,2	7,1
філія «Старокостянтинівське лісове господарство»	-	37,69	2,1	0,73	121,7	35,54	5,2	1,42
філія «Хмельницьке лісомисливське господарство»	-	21,692	0,8	0,365	59,2	20,6	2	0,727
філія «Шепетівське лісове господарство»	-	61,963	130,7	44,917	15,9	4,59	43,5	12,456
філія «Ярмолинецьке лісове господарство»	-	19,405	0,8	0,186	67,4	17,719	0,8	0,167
Разом:	-	303,049	317,6	107,905	433,5	133,239	99	60,572

* по категоріям лісів проведення рубок не ведеться;

** по площі в розрізі господарств дані не ведуться.

Примітка. Сформовано на основі [12]

Інструментами забезпечення ефективного використання лісових ресурсів Хмельницького регіону є лісовідновлення і лісорозведення (табл. 2.5-2.6).

Таблиця 2.5

Дані щодо лісовідновлення у Хмельницькому регіоні у 2023 році

№ п/п	Лісокористувачі, власники лісів, інші землекористувачі, у користуванні яких є лісові ділянки	Лісовідновлення, га			
		у тому числі			усього
		посадка лісу, га	посів лісу, га	природне відновлення лісу, га	
1	2	3	4	5	6
1.	філія «Ізяславське лісове господарство»	123,1	-	0,5	123,6
2.	філія «Кам'янець-Подільське лісове господарство»	45,8	-	-	45,8
3.	філія «Летичівське лісове господарство»	31,8	-	-	31,8
4.	філія «Славутське лісове господарство»	167,6	2,9	10,1	180,6
5.	філія «Старокостянтинівське лісове господарство»	47,7	1,9	-	49,6
6.	філія «Хмельницьке лісомисливське господарство»	72,3	-	1	73,3
7.	філія «Шепетівське лісове господарство»	107,1	7,5	0,6	115,2
8.	філія «Ярмолинецьке лісове господарство»	51,1	3,0	0,4	54,5
Разом		646,5	15,3	12,6	674,4

Примітка. Сформовано на основі [12]

З табл. 2.5 видно, що лісовідновлення лісокористувачами, власниками лісів, іншими землекористувачами, у користуванні яких є лісові ділянки, включало: посадку лісу (646,5 га), його посів (15,3 га).

Лісорозведення у Хмельницькому регіоні у 2023 році, спрямоване на створення нових лісових насаджень, здійснювалося вісьмома лісокористувачами й власниками лісів на території 52,3 га (табл. 2.6).

Рубки догляду, лісовідновні, санітарні й інші рубки, є частиною проведення лісогосподарських заходів, пов'язаних із вирубуванням деревини.

Таблиця 2.6

Дані щодо лісорозведення у Хмельницькому регіоні у 2023 році

№ п/п	Лісокористувачі, власники лісів	Створення нових лісових насаджень, га						
		лісорозведення, га					природне самозаліс- нення земель, га	усього обліковано нових лісів, га
		у тому числі посадка/посів, га				Усього		
		заліснення непродук- тивних земель, га	заліснення ярів, балок, кар'єрів, га	заліснення інших земель, га	створення полезахисних лісових смуг, га			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	філія «Ізяславське лісове господарство»	8,1	-	-	-	8,1	-	-
2.	філія «Кам'янець-Подільське лісове господарство»	18,2	-	-	-	18,2	-	-
3.	філія «Летичівське лісове господарство»	11,3	-	-	-	11,3	-	-
4.	філія «Славутське лісове господарство»	3,4	-	-	-	3,4	-	-
5.	філія «Старокостянтинівське лісове господарство»	7,3	-	-	-	7,3	-	-
6.	філія «Хмельницьке лісомисливське господарство»	-	-	-	-	-	-	-
7.	філія «Шепетівське лісове господарство»	-	-	-	-	-	-	-
8.	філія «Ярмолинське лісове господарство»	4,0	-	-	-	4	-	-
Разом:		52,3	-	-	-	52,3	-	-

- інформація відсутня.

Примітка. Сформовано на основі [12]

Інформаційні дані щодо них представлені в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Проведення лісогосподарських заходів, пов'язаних із вирубуванням деревини у Хмельницькому регіоні за 2023 рік

№ п/п	Лісокористувачі, власники лісів	Площа, га/Ліквідна деревина, тис. м ³						
		Рубки догляду	Лісовідновні рубки	Санітарні рубки	Розрубка ліній електропередач, автомобільних доріг тощо	Розчистка ліній електропередач, автомобільних доріг тощо	Інші рубки	Усього рубок
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	філія «Ізяславське лісове господарство»	794/39,1	-/-	694/34,7	-/-	-/-	5/0,2	1493/74
2	філія «Кам'янець-Подільське лісове господарство»	1236/24,62	-/-	990/10,75	-/-	-/-	3/0,084	2229/35,45
3	філія «Летичівське лісове господарство»	816/11,524	-/-	1279/24,567	-/-	-/-	11/0,425	2106/36,516
4	філія «Славутське лісове господарство»	1076/35,16	-/-	1085/30,205	-/-	24/1,268	7/0,196	2192/66,829
5	філія «Старокостянтинівське лісове господарство»	670/19,33	-/-	515/26,884	-/-	-/-	-/-	1185/46,217
6	філія «Хмельницьке лісомисливське господарство»	597,9/19,402	-/-	472,8/18,823	-/-	-/-	34,7/2,853	1104,7/40,93
7	філія «Шепетівське лісове господарство»	515/16,099	-/-	985/30,012	-/-	-/-	94/2,614	1567/48,725
8	філія «Ярмолинське лісове господарство»	858,5/18,358	-/-	1456,8/33,186	-/-	4,3/0,102	36,3/0,318	2355,9/51,964
Разом		5706,4/183,593		7450,6/209,127		28,3/1,37	191/6,69	14232,6/400,631

- інформація відсутня.

Примітка. Сформовано на основі [12]

Для забезпечення ефективного використання лісових ресурсів Хмельницького регіону здійснюється охорона лісів від пожеж. Адміністративним інструментом, використовуваним для цього, є складення адміністративних протоколів за порушення вимог пожежної безпеки в лісах (рис. 2.6).

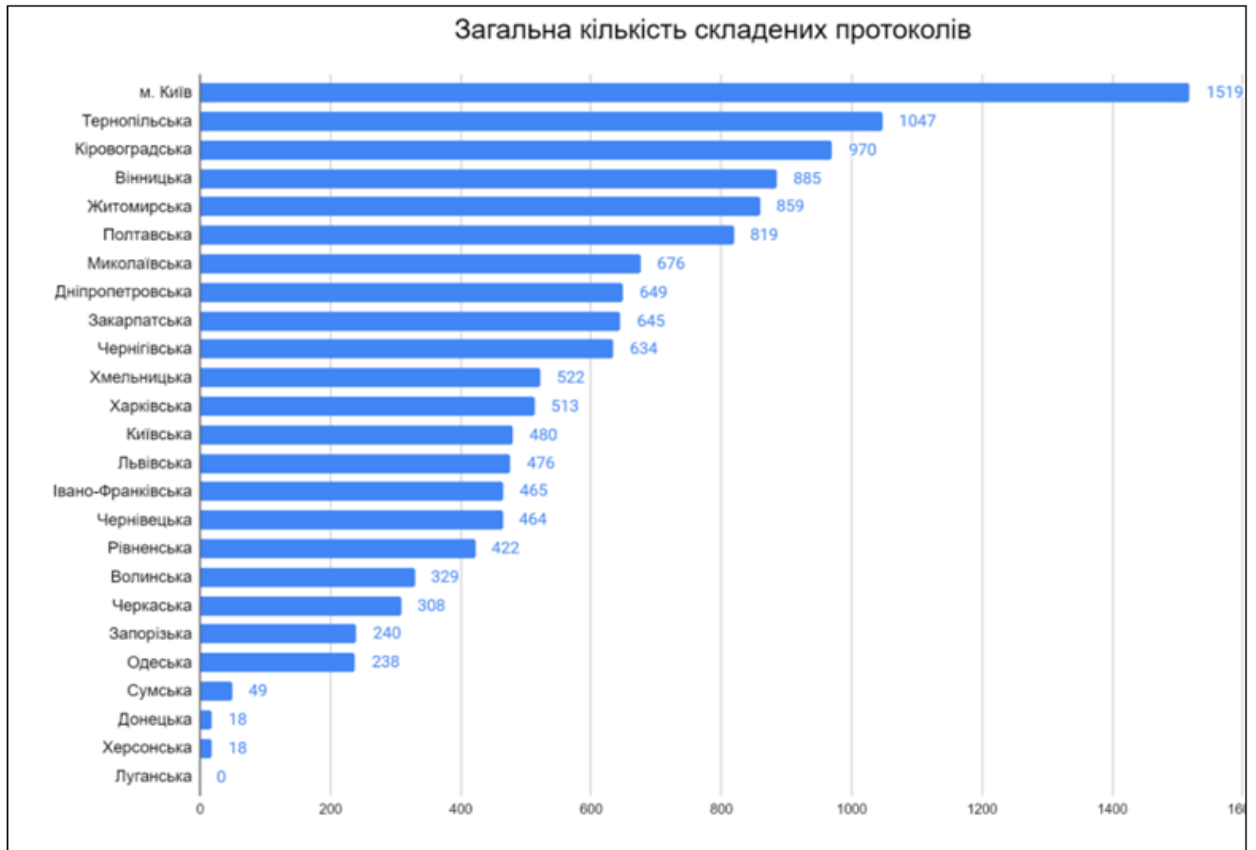

Рис. 2.5. Інформаційні дані щодо складення адміністративних протоколів за порушення вимог пожежної безпеки в лісах України у 2023 році

Примітка. Сформовано на основі [1]

Як бачимо з рис. 2.6, у Хмельницькій області в 2023 році було складено 522 адміністративних протоколи за порушення вимог пожежної безпеки в лісах. «Частка лісових пожеж, викликаних порушенням правил пожежної безпеки в лісах населенням, випалюванням сухої рослинності та недотриманням заходів пожежної безпеки при виконанні робіт – 42%» [35].

Для ефективного використання лісових ресурсів в регіонах України використовуються інформаційні інструменти. Одним із них є Єдина державна система електронного обліку деревини (рис. 2.7). Її роботу врегульовує

Електронний облік деревини здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 р. № 1142 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених і контролю за не перевищенням обсягу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених».

Зазначеним актом Уряду запроваджено обов'язкове ведення електронного обліку деревини власниками лісів та постійними лісокористувачами України.

Відповідно до пункту 6 зазначеної постанови, наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 27.09.2021 р. № 621, (zareestr. в Міністерстві юстиції України 13.10.2021 р. за № 1343/36965), затверджено **Інструкцію з ведення електронного обліку деревини**.

Систематизація інформації про походження, заготівлю та реалізацію лісоматеріалів здійснюється Єдиною державною системою електронного обліку деревини (далі - ЕОД).

Станом на 31.12.2023 р. у системі електронного обліку деревини здійснювали господарські операції 396 постійних лісокористувачів різних організаційно-правових форм господарювання у всіх областях України.

Лісокористувачі вносять до системи обліку деревини інформацію про: спеціальні дозволи на використання лісових ресурсів; породу дерева, кількісні та якісні характеристики деревини; договори щодо здійснення господарських операцій з реалізації деревини; місця завантаження та пункти розвантаження деревини; транспортні засоби, якими здійснюється транспортування деревини, разом з фотографіями завантажених транспортних засобів.

Фотографії завантажених транспортних засобів зберігаються в системі обліку деревини протягом 14 календарних днів з дня їх внесення до системи.

Держлісагентство забезпечує доступ громадськості до інформації щодо використання лісових ресурсів. На офіційному сайті адміністратора Єдиної державної системи електронного обліку деревини реалізовано можливість перевірки законності заготівлі деревини (<https://open.ukrforest.com>) шляхом онлайн перевірки наявності лісорубного квитка, а також перевірки лісоматеріалів за номером бирки, номером ТТН та номером транспортного засобу.

Рис. 2.7. Інформаційні інструменти ефективного використання лісових ресурсів Хмельницького регіону

Примітка. Сформовано на основі [35]

Отже, проведена оцінка інструментів забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіону показала, що ці інструменти мають правовий (інструкція з ведення електронного обліку деревини тощо), адміністративний (сертифікація, складення адмінпротоколів та ін.), інформаційний (електронний облік деревини, інформування громадськості тощо) характер.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ДОСЛІДЖУВАНОВОГО РЕГІОНУ

Використання лісових ресурсів держави і досліджуваного регіону супроводжується множиною тенденцій, що вимагають комплексного реформування лісової галузі (рис. 3.1) і вдосконалення механізму забезпечення ефективного використання лісових ресурсів регіонів, в тому числі, досліджуваного.

Тенденції	1. Вирівнювання фінансових дисбалансів галузі, що дозволить врегулювати складні питання в межах усієї країни щодо забезпечення стабільності заробітної плати працівників, належного матеріально-технічного забезпечення, фінансування всіх видів лісогосподарських робіт з врахуванням екологічних вимог, змін клімату, наслідків пожеж та інших техногенних явищ, а також військових дій. 2. Вирішення конфлікту інтересів (розподіл функцій) у лісовій сфері – (Держлісагентство – контролююча, окремий суб'єкт – господарююча) та створення європейської моделі лісоуправління, в зв'язку з отриманням Україною кандидата на вступ в Європейський Союз з використанням найкращих практик Польщі, Литви, Словаччини, Фінляндії. 3. Забезпечення стійкості до постійних спроб рейдерського захоплення земель лісогосподарського призначення. 5. Підвищення ефективності лісового господарства шляхом збалансованого використання та монетизації усього спектру товарів та функцій лісів. 6. Підвищення конкурентоспроможності лісогосподарського виробництва шляхом: оновлення засобів виробництва; застосування прогресивних технологій лісовирощування, лісозаготівель та інших виробничих процесів; оптимізації виробничих витрат і зниженню собівартості виробленої продукції. 7. Поліпшення інвестиційної привабливості лісогосподарського виробництва. 8. Створення умов для залучення коштів бізнесу для забезпечення розвитку туристичної інфраструктури. 9. Забезпечення рівного та відкритого доступу деревообробним підприємствам до отримання необхідно сировини.
------------------	---

Рис. 3.1. Тенденції, що вимагають комплексного реформування лісової галузі

Примітка. Сформовано на основі [13]

Для забезпечення сталості й багатофункціональності управління, ефективного використання лісових ресурсів Хмельницького та інших регіонів

доцільно використовувати механізм співпраці з стейкхолдерами, а також державно-приватне партнерство (ДПП)

Перевагами управління лісовим господарством регіону й ефективним використанням його лісових ресурсів за участю стейкхолдерів є:

- покращення інформаційно-комунікаційних взаємозв'язків і взаємодії в системі «держава-приватний сектор економіки»;
- залучення стейкхолдерів, в тому числі, громадськості до управління лісовими ресурсами;
- спільне і більш результативне виконання лісогосподарських планів.

Управління лісогосподарським комплексом регіону й ефективним використанням лісових ресурсів за участю стейкхолдерів доцільно здійснювати з використанням інструментів, систематизованих в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Доцільні форми управління лісогосподарським комплексом регіону й ефективним використанням його лісових ресурсів за участю стейкхолдерів

№ з/п	Інструменти	Їх зміст
1	2	3
1	Інформування	Забезпечення усіх стейкхолдерів інформацією щодо управління лісогосподарським комплексом регіону, ведення у ньому лісового господарства й стану використанням його лісових ресурсів
2	Консультування і його технології експертних систем	Інформаційні технології експертних систем мають такі переваги: - можливістю використання електронних баз знань експертів лісової галузі; - використанням технологій експертних систем для навчання та тренінгів фахівців з лісогосподарської галузі; - застосування цих технологій у стратегічному плануванні (надання консультацій щодо планування закупівель , лісові прогнози); - фінансовий аналіз (консультації щодо особливостей інвестування у лісогосподарський комплекс); - маркетинг (надання консультацій щодо збуту лісогосподарської продукції).
3	Участь у реалізації прийнятих управлінських рішень	Територіальний орган екологічного управління спільно з органами місцевого самоврядування залучає до управління лісовим господарством регіону і процесу підготовки рішень зацікавлених сторін.

1	2	3
4	Спільне управління лісовим комплексом регіону й ефективним використанням лісових ресурсів	Спільне відповідальне управління (закріплення відповідальності за ефективне управління лісовими ресурсами регіону у організаційних регламентах територіального органу екологічного управління, органів місцевого самоврядування; інформування громадянами про порушення лісового законодавства, неналежне поводження з лісовими ресурсами тощо)
5	Співробітництво	Включає дві основні форми: 1) делегування – частина повноважень і відповідальності делегуються зацікавленим сторонам; 2) самообілізація – незалежна ініціатива зацікавлених сторін, що реалізується за консультативної підтримки зовнішніх експертів, наприклад, контроль місцевих жителів за використанням природних ресурсів, що знаходяться в їхньому розпорядженні. Державні органи управління лісовим господарством у такому разі виконують роль асистента [45, с. 14–15].

Примітка. Сформовано автором з використанням методологічного підходу [22] і джерела [45].

Переваги управління лісовим господарством Хмельницького регіону й ефективним використанням його лісових ресурсів за участю стейкхолдерів вказані в табл. 3.2.

«У науковій літературі і документах із міжнародної лісової політики підхід до управління лісовим господарством за участю зацікавлених сторін визначається близьким до підходів громадське лісове господарство, соціальне лісове господарство, спільне управління лісовим господарством, громадське управління лісовим господарством» [46, с. 63].

«Громадське лісове господарство – стратегія ведення лісового господарства, яка включає в себе активну участь організованої громади. Сільськогосподарська і продовольча організація ООН (ФАО) визначає громадське лісове господарство як «будь-яку ситуацію, яка передбачає тісне залучення місцевого населення в лісгосподарську діяльність» [44, с. 1].

Переваги управління лісовим господарством Хмельницького регіону й ефективним використанням його лісових ресурсів за участю стейкхолдерів

Критерій	Управління лісовим господарством державними органами влади	Управління лісовим господарством за участю зацікавлених сторін
Цілі	Моноцільове використання лісових ресурсів.	Багатоцільове використання лісових ресурсів.
Одиниця управління	Великі площі лісів на основі біофізичних або політичних кордонів.	Невеликі площі лісів.
Права місцевих користувачів	Як правило, дуже обмежені і часто неоднозначні або тимчасові.	Розширені, чітко визначені права.
Захист лісу	Виконує лісова служба, часто неефективно і витратно.	Виконує місцеве населення, вищі місцеві витрати, але низькі урядові витрати.
Типові плани управління	Одновікові насадження; централізоване управління охоронюваних територій.	Різновікові насадження, призначені постачати різноманітні ресурси для безперервного забезпечення потреб населення; громадське управління.
Заготівля деревини	Як правило, великі урядові контракти з адміністративними механізмами ціноутворення і субсидованими угодами постачання.	Як правило, багато невеликих угод із домашніми господарствами.
Технічна база	Наукові дослідження, прості оптимізаційні моделі вибору продукту.	Традиційні знання та урядові програми.
Планування	Централізоване планування.	Плани складені місцевими громадами або домашніми господарствами з погодженням із лісовою службою.
Гнучкість планів	Негнучкі плани, багато бюрократичних погоджень.	Адаптивне управління.

Примітка. Взято із джерела [22]

Роль зацікавлених сторін на кожному з етапів управління лісовим господарством регіону й ефективному використанні його лісових ресурсів ілюструє рис. 3.2.

Поряд із цим, важливо зауважити, що в питанні використання ресурсів лісу є чотири групи зацікавлених сторін (осіб):

- 1) власники і користувачі лісовими ресурсами;
- 2) науково-дослідні, інформаційні, консалтингові, лізингові організації, які можуть бути задіяні в управлінні лісовим господарством Хмельницького регіону і ефективному використанні лісових ресурсів (для навчання персоналу лісогосподарських підприємств, консультанти з технічних чи технологічних питань тощо);

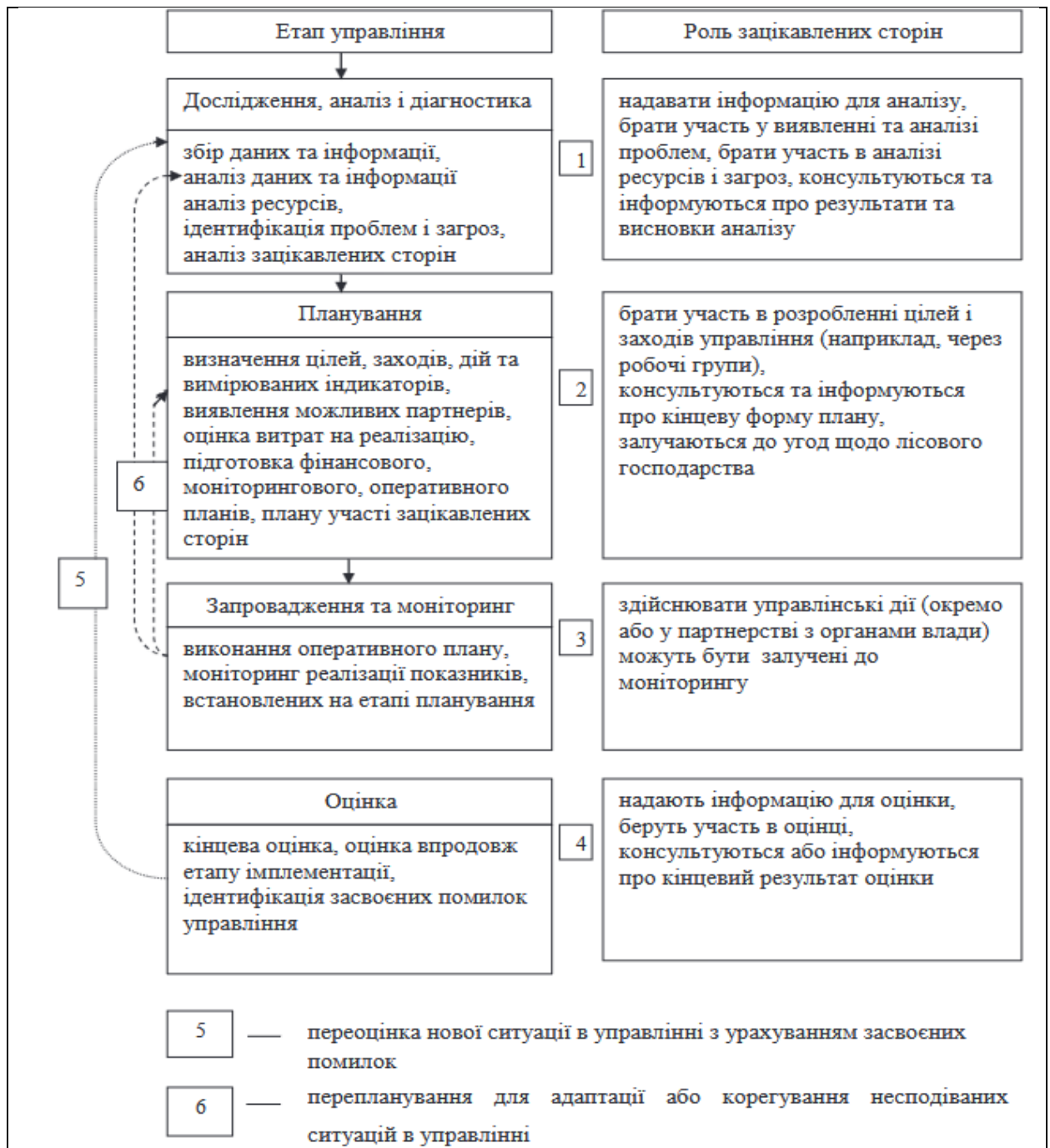

Рис. 3.2. Роль зацікавлених сторін на кожному з етапів управління лісовим господарством регіону й ефективного використання його лісових ресурсів

Примітка. Сформовано на основі [22]

- 3) браконьєри та особи, які здійснюють незаконну заготівлю деревини;
- 4) громадяни (громадськість).

Щодо осіб, які здійснюють незаконну заготівлю деревини, представимо «схему «лісової злочинності» в Україні, за даними Інтерполу та Всесвітнього фонду дикої природи» [17] (рис. 3.3).

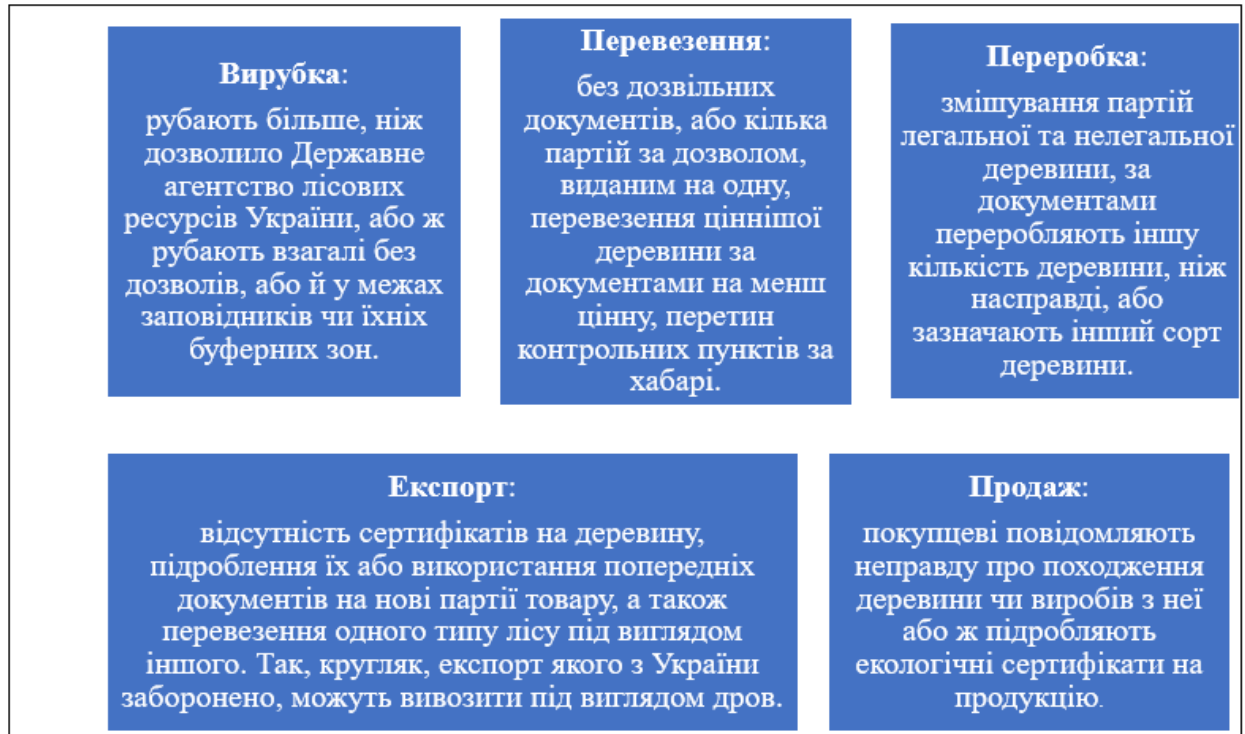

Рис.3.3. «Схема «лісової злочинності» в Україні, за даними Інтерполу та Всесвітнього фонду дикої природи» [17]

Примітка. Сформовано на основі джерела [17]

Отже, до управління лісовим господарством Хмельницького регіону й ефективного використання його лісових ресурсів обов'язково слід залучати зацікавлених осіб, зокрема, власників і користувачів лісовими ресурсами, а також громадян (громадськість). Розкрадання природних ресурсів, незаконна заготівля лісу підриває соціально-економічний розвиток регіону і його територіальних громад, є бар'єром для їх сталого розвитку. Адже «за офіційними даними обсяг незаконних рубок минулих років складав 0,1-0,8 % від обсягу лісозаготівель (тобто від 24 до 118 тис. куб. м), а за неофіційними – від 2 до 20 % (тобто від 400 тис. до 3 млн куб. м)» [23].

У контексті питання використання для ефективного використання лісових ресурсів Хмельницького та інших регіонів державно-приватного партнерства (ДПП) цінною є схема ДПП у лісогосподарській галузі (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Схема державно-приватного партнерства у лісогосподарській галузі

Примітка. Сформовано на основі джерела [16]

«Посилення партнерської взаємодії в процесі виробництва та реалізації екосистемних послуг в лісовому господарстві забезпечує умови для удосконалення структури співробітництва приватного сектора з державними та місцевими органами влади щодо формування інфраструктурних об'єктів ринку екосистемних послуг; підготовки професійних спеціалістів у вищих навчальних закладах» [16] тощо.